

किरातार्जुनीयमहाकाव्ये अदादिगणान्तर्गतानि तिङन्तपदानां विमर्शः

अशोक-कुमार-दासः I, अनुसंधाता, उत्कलविश्वविद्यालयः, भुवनेश्वरम्, ओडिशा, दूरभाषासंख्या-०९७७७०९६३८८,

***

अष्टादशसर्गेषु निबद्धमिदं किरातार्जुनीयमहाकाव्यं महाकविभारवेः एकमात्रकाव्यम् । महाकाव्यमेकमपि रचयित्वा कविरविः भारविः अमरतां प्राप्नोति । वृहत्त्रयान्तर्गतत्वेन काव्येऽस्मिन् राजनीतिप्रधानं वर्ण्यविषयमवलम्ब्य प्रवर्तते । अस्मिन् काव्ये १०३० श्लोकाः सन्ति । महाकाव्यमिदं महाभारतस्य वनपर्वधारीकृत्यकपटच्छलप्रवञ्चनापूर्णैः शत्रुभिः प्रतिशोधभावनापरिपूर्त्यर्थमेव कथानकस्यारभ्यो भवति । अथ चास्य नायको मध्यमपाण्डवोऽर्जुनः स्वनिष्ठापूर्णतपसा भगवन्तं पशुपतिं प्रसाद्य पशुपतास्त्रधारणस्य स्वीसां योग्यतां किरातवेषधारिणः साक्षात् समक्षं तेन सह युद्धं कृत्वा साधयति । अत्र धीरोदात्तः नायकः अर्जुनः, प्रतिनायकः किरातवेषधारी शिवः च । किरातश्च अर्जुनश्च किरातार्जुनौ । किरातार्जुनौ अधिकृत्य कृतं काव्यं किरातार्जुनीयम् । किरातवेषधारिणा शिवेन सहार्जुनस्य संगरोऽत्र वर्ण्यते । संस्कृतसाहित्ये किरातार्जुनीयं भवति प्रौढपाण्डित्यस्य कृत्रिमकाव्यधारायाः च सर्वश्रेष्ठं निदर्शनम् ।

कवेः पदरचनायाः पदप्रयोगस्य वा यद्वैशिष्ट्यं भवति तदेव तस्य पदशय्या इति वक्तुं शक्यते । विशिष्टपदरचना रीतिः वामनाचार्येण रीतिः यल्लक्षणं कृतम् । विशेषो गुणात्मा तदपि पदशय्यायाः स्वरूपमेव वर्तते । पदशय्याप्रयोगमाध्यमेनैव कवेः रचनाकारस्य वा काव्यमार्गस्य नार्धारणं भवति । कालिदास वैदर्भी, भवभूतेः गौडी, वाणभट्टस्य पाञ्चालीप्रभृतिपथावधारकः तेषां पदशय्याः एव वर्तते । किन्नाम पदत्वमित्यनुयोगे मर्हषिपाणिनिः ब्रवीति सुसिङ्गन्तं¹ पदम् । सुवन्ततिङन्तयोः पदसंज्ञा भवति । निरुक्तकारः यास्कः नामाख्यातोपसर्गनिपातभेदैः चत्वारि पदानि स्वीकरोति । काव्यमीमांसाकारो राजशेखरः पदवाक्यविवेकनामके षष्ठे अध्याये शब्दार्थयोरुभयोरपि पदशब्दस्य व्यवहारो विधत्ते, अथ च तस्य पदस्य पञ्चवृत्तयः इति स्वीकृतमवान् – व्याकरणस्मृतिनिर्णीतः शब्दः । विशेषतः तिङन्तपदानां प्रयोगक्षेत्रे भारवेः नैपुण्यम् असाधारणमस्ति । भाषानामैकाधि सुसिङ्गन्तयो वाक्यात्मा । तत्र वाक्येषु सुवन्तानां बाहुल्येन तत्पदज्ञानमेव प्रधानसंपादनतामर्हति । तथापि तेष्वपि सुवन्तेषु धातुजशब्दानामेवाधिक्यात् प्रथमतो धातुरूपज्ञानं तदर्थज्ञानं तज्जशब्दज्ञानञ्च प्रथमं संपादनीयम् । अतः तिङन्तं नाम किम् आदौ अवगन्तव्यम् । तिङ् इति प्रत्याहारलब्धा संज्ञा । एते अष्टादश प्रत्ययाः । ते तिप्, तस्, झि, सिप्, थस्, थ, मिप्, वस्, मस् इति नवप्रत्ययाः भवन्ति परस्मैपदम् । लः परस्मैपदम् इति पाणिनिना उक्तम् । तातांझ, थासाथांध्वम्, इड्वहिमहिङ् इति नवप्रत्ययाः भवन्ति आत्मनेपदस्य । अतः पाणिनिना उक्तम् तडानावात्मनेपदम् । आत्मनेपदपरस्मैपदयोः तिङन्तपदानां धातूनां च दशगणेषु उल्लिखितमस्ति । तेषु दशसु गणेषु अदादिगणः अन्यतमः । अत्र किरातार्जुनीयमहाकाव्यस्य अष्टादशसर्गे बहुनि तिङन्तपदानि व्यवहृतानि सन्ति । तेषु तिङन्तपदेषु अदादिगणान्तर्गतानि तिङन्तपदानां सूचना दत्ता अस्ति । अक्षरानुक्रमेण सज्जिता अस्तित्तिङन्तपदैः सह सर्गसंख्या, श्लोकसंख्या, तिङन्तपदानां स्थानम्, धातुनाम, धातूनां क्रमिकसंख्या च, किदृशः धातुः, कः लकारश्च विवरणमधः प्रस्तूयते ।

क्र.सं.	तिङन्तपदैः सह स्थानम्	लकारः	धातुनाम संख्या च	धातुः
०१.	अतीये-१४.५४.३.२	लट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
०२.	अध्यति-११.७४.३.१	लट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
०३.	अनुयाति-१३.४५.२.२	लट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
०४.	अनुशेते-८.८.२.१	लट्	शीङ् स्वप्ने-१०३२	आत्मनेपदी
०५.	अन्वशात्-१३.१३.२.२	लङ्	शासु अनुशिष्टै-१०७५	परस्मैपदी
०६.	अन्वियाय-१५.६.२.२	लिट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी

¹-पा.अ.-1.4.14 ।

०७.	अपहन्ति-२.५१.१.१ ^२	लट्	हन हिंसागत्योः-१०१२	परस्मैपदी
०८.	अपयान्ति-२.१०.३.१	लट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
०९.	अपैति-५.३७.१.२	लट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
१०.	अभिययौ-५.१.३.१ ^३	लिट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
११.	अभियाति-१३.५.४.२	लट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
१२.	अभीयाय-२.५४.४.२	लिट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
१३.	अभ्युदेति-१६.१२.३.३	लट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
१४.	अभ्युपैति-१३.५३.२.१	लट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
१५.	अभ्येति-४.३३.४.१ ^४	लट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
१६.	अवगात्-१२.३३.२.१	लुङ्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
१७.	अवययुः-१०.१५.३.१	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
१८.	अवयये-१२.१५.४.२	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
१९.	अवेदि-१.६.३.४	लुङ्	विद ज्ञाने- १०६४	परस्मैपदी
२०.	अवेहि-२.२२.३.१	लोट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
२१.	अवोचत-२.२.१.१ ^५	लुङ्	वच परिभाषणे-१०६३	परस्मैपदी
२२.	असि-२.४३.४.१ ^६	लट्	अस भुवि-१०६५	परस्मैपदी
२३.	अस्ति-२.४३.४.१ ^७	लट्	अस भुवि-१०६५	परस्मैपदी
२४.	अस्मि-३.६.३.२ ^८	लट्	अस भुवि-१०६५	परस्मैपदी
२५.	अस्तु-१०.५०.१.३ ^९	लोट्	अस भुवि-१०६५	परस्मैपदी

^२-३.७.१.३ |

^३- १८.४५.४.४ |

^४- ११.६२.३.२ |

^५-१३.६८.२.१ |

^६-११.१४.१.२,१३.६६.१.२ |

^७- १०.६.४.४,१२.६.४.१,१२.२९.३.१,१३.७.४.२,१३.८.२.४,१४.१३.४.३,१४.२०.३.१,१६.७.३.२,१८.२५.३.२,१८.३१.२.५ |

^८-३.२३.४.२,३.५४.३.२,११.४४.२.२,१३.७.१.२ |

२६.	आचक्षिरे-१२.२५.४.३	लिट्	चक्षिञ् व्यक्तायां वाचि- १०१७	आत्मनेपदी
२७.	आचक्षे-१.२६.४.२	लिट्	चक्षिञ् व्यक्तायां वाचि- १०१७	आत्मनेपदी
२८.	आजन्ने-१७.६३.४.१	लिट्	हन हिंसागत्योः-१०१२	आत्मनेपदी
२९.	आवभौ-६.६९.३.१ ^{१०}	लिट्	भा दीप्तौ-१०५१	परस्मैपदी
३०.	आययुः-७.१५.३.२	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
३१.	आययौ-९.८.३.१ ^{११}	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
३२.	आयान्ति-१६.१०.३.२	लट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
३३.	आशश्वास-१५.३२.४.१	लिट्	श्वस पाणने-१०६९	परस्मैपदी
३४.	आह-६.३५.१.२ ^{१२}	लट्	ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि-१०४४	परस्मैपदी
३५.	इयाय-३.३१.३.१ ^{१३}	लिट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
३६.	ईशते-६.२४.४.१	लट्	ईश ऐश्वर्ये-१०२०	आत्मनेपदी
३७.	ईयुः-८.३३.४.२ ^{१४}	लिट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
३८.	ईये-१४.४८.४.२	लिट्	इण् गतौ-१०४५	आत्मनेपदी
३९.	उच्छ्वसिति-३.८.४.१	लट्	श्वस प्राणने-१०६९	परस्मैपदी
४०.	उच्यते-१३.४८.३.१	लट्	वच परिभा-१०६३	आत्मनेपदी
४१.	उदस्यते-२.४९.३.२	लट्	अस भुवि-१०६५	आत्मनेपदी
४२.	उदासे-९.२२.२.३	लट्	आस उपवेशने-१०२१	आत्मनेपदी
४३.	उदीयते-२.३६.४.२	लट्	इण् गतौ-१०४५	आत्मनेपदी
४४.	उपययुः-९.५०.४.२	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी

^९-१८.३९.४.४,१३.४४.४.२,१३.५८.१.३ ।

^{१०}-१४.३२.३.३,१५.४५.४.३ ।

^{११}-९.६२.३.१ ।

^{१२}-९.२.३.१,९.३.४.२,९.२२.४.४ ।

^{१३}-९.४३.४.३,९.७४.४.४,१०.१९.२.२,१०.५९.३.२,१२.४६.१.४,१४.५९.३.३,१७.४१.२.३,१८.१७.२.२ ।

^{१४}-१५.५२.१.३ ।

४५.	उपययौ-९.५७.२.२ ¹⁵	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
४६.	उपयाति-९.३३.२.२	लट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
४७.	उपाययुः-८.४५.३.१	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
४८.	उपाययौ-१८.१६.४.२	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
४९.	उपासते-६.३४.२.१	लट्	आस उपवेशने-१०२१	आत्मनेपदी
५०.	उपास्ते-१८.२६.४.२	लट्	आस उपवेशने-१०२१	आत्मनेपदी
५१.	उपैति-१.१४.२.२ ¹⁶	लट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
५२.	उवाच-३.२७.४.३ ¹⁷	लिट्	वच परिभाषणे-१०६३	परस्मैपदी
५३.	ऊचे-२.१.४.१ ¹⁸	लिट्	ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि-१०४४	आत्मनेपदी
५४.	एति-३.८.२.३ ¹⁹	लट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
५५.	ख्यापयेत्-१३.४८.२.१	वि.लिङ्	ख्या प्रकथने-१०६०	परस्मैपदी
५६.	गाः-३.५३.१.१ ²⁰	लुङ्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
५७.	गात्-११.६०.४.१	लुङ्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
५८.	घ्नन्ति-१.३०.३.३ ²¹	लट्	हन हिंसाग १०१२	परस्मैपदी
५९.	चकासति-१.१७.४.४ ²²	लट्	चकासृ दीप्तौ-१०७४	परस्मैपदी
६०.	जघान-८.१९.४.२ ²³	लिट्	हन हिंसागत्योः-१०१२	परस्मैपदी

¹⁵ -१०.२९.३.१ |

¹⁶ -२.३८.१.१,३.४०.४.१,४.२२.१.१,४.३२.४.१,४.३४.३.१ |

¹⁷ -३.३८.३.१,४.२०.३.१,११.३७.४.१ |

¹⁸ - १०.५१.४.३ |

¹⁹ -३.५२.२.३,५.२१.२.२,६.३५.४.२,६.४१.४.१,११.२१.४.२,११.२७.१.३,१३.३२.३.२,१३.६४.३.२,१७.१६.२.२,१८.२३.१.२, १८.२७.२.३ |

²⁰ -११.३५.४.२

²¹ -१२.४६.३.१ |

²² -१८.३२.३.४ |

²³ -१४.५१.३.२,१७.५१.३.३ |

६१.	जिघांसिते-१४.१६.१.३	लट्	हन हिंसागत्योः-१०१२	आत्मनेपदी
६२.	जघ्ने-१०.५६.४.३	लिट्	हन हिंसागत्योः-१०१२	आत्मनेपदी
६३.	निजघ्निते-१७.२६.१.१	लिट्	हन हिंसागत्योः-१०१२	आत्मनेपदी
६४.	निर्ममाज-९.६५.४.१	लिट्	मृजू शुद्धौ- १०६६	परस्मैपदी
६५.	निरासिते-८.२९.४.३	लिट्	आस उपवेशने-१०२१	आत्मनेपदी
६६.	निरासे-१०.३१.३.२ ^{२४}	लिट्	आस उपवेशने-१०२१	आत्मनेपदी
६७.	निहन्ति-१.१३.४.१ ^{२५}	लट्	हन हिंसागत्योः-१०१२	परस्मैपदी
६८.	पर्येषि-१.४४.२.२	लट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
६९.	परैति-१.३९.४.१	लट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
७०.	प्रणिहन्ति-१४.४३.४.२	लट्	हन हिंसागत्योः-१०१२	परस्मैपदी
७१.	प्रतिजघान-१८.१.३.१	लिट्	हन हिंसागत्योः-१०१२	परस्मैपदी
७२.	प्रतिययुः-१०.६३.४.५	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
७३.	प्रतीयते-१.२०.४.२ ^{२६}	लट्	इण् गतौ-१०४५	आत्मनेपदी
७४.	प्रतीये-७.७.३.२	लिट्	इण् गतौ-१०४५	आत्मनेपदी
७५.	प्रदुग्धे-१.१८.३.२	लट्	दुह प्रपूरणे-१०१४	परस्मैपदी
७६.	प्रमाद्यसि-११.२९.१.२	लट्	अस भुवि-१०६५	परस्मैपदी
७७.	प्रययौ-९.२६.३.२ ^{२७}	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
७८.	प्रयात्ति-१४.४८.२.१ ^{२८}	लट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
७९.	प्रयान्ति-१३.४७.२.१	लट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
८०.	प्राह-१३.३७.३.१	लट्	ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि-१०४४	परस्मैपदी

^{२४} -१०.५२.३.२ |

^{२५} -५.३६.४.२,६.२८.४.२,१४.६०.३.३ |

^{२६} -१४.१६.४.४ |

^{२७} -१६.६१.४.३ |

^{२८} -१७.१७.१.२ |

८१.	बभौ-१४.३१.३.३ ²⁹	लिट्	भा दीप्तौ-१०५१	परस्मैपदी
८२.	ब्रूहि-११.७१.४.१	लोट्	ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि-१०४४	परस्मैपदी
८३.	भाति-५.२०.४.२ ³⁰	लट्	भा दीप्तौ-१०५१	परस्मैपदी
८४.	ययुः-७.८.३.२ ³¹	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
८५.	ययौ-६.२.३.२ ³²	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
८६.	यापयन्ति-२.४५.३.२	लट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
८७.	यास्यति-३.७१.४.३	लृट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
८८.	ललौ-१५.५.३.१	लिट्	ला आदाने-१०५८	आत्मनेपदी
८९.	ववौ-१२.५०.४.२	लिट्	वा गतिगन्धयोः-१०५०	परस्मैपदी
९०.	विघ्नयत-६.४३.१.२	लोट्	हन हिंसागत्योः-१०१२	आत्मनेपदी
९१.	विबभौ-१०.२१.३.३	लिट्	भा दीप्तौ-१०५१	परस्मैपदी
९२.	विभाति-५.३०.४.३	लट्	भा दीप्तौ-१०५१	परस्मैपदी
९३.	विवेद-३.१८.३.४ ³³	लिट्	विद ज्ञाने-१०६४	परस्मैपदी
९४.	विश्वासयति-३.३१.४.१	लट्	श्वस पालने-१०६९	परस्मैपदी
९५.	विहन्ति-१४.२३.२.३	लट्	हन हिंसागत्योः-१०१२	परस्मैपदी
९६.	वेद-१.२०.२.२ ³⁴	लट्	विद ज्ञाने-१०६४	परस्मैपदी
९७.	शासति-१२.३१.४.१ ³⁵	लट्	शासु अनुशिष्टौ-१०७५	परस्मैपदी
९८.	शास्ति-१.५.१.६	लट्	शासु अनुशिष्टौ-१०७५	परस्मैपदी
९९.	समाययौ-१.१.३.४	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी

²⁹ -१५.३९.४.२,१८.४.३.२ |

³⁰ -१७.५७.१.४ |

³¹ -७.९.४.३,७.२८.३.२,८.३९.४.३,८.४७.३.१,१२.१७.४.२,१४.४३.३.१,१८.५.२.३ |

³² -९.६८.२.२,१०.९.३.२,१४.२६.३.१,१६.३२.३.१,१७.२२.२.२,१८.१४.१.५ |

³³ -८.१५.४.१,१०.४७.१.३ |

³⁴ -१.३७.१.२,५.८.३.२,१३.६०.४.१ |

³⁵ -१५.२९.१.२ |

१००.	समीयाय-१६.३५.४.२	लिट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
१०१.	समीयुः-१०.२७.४.२	लिट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
१०२.	समुपययुः-१०.४०.२.२	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
१०३.	समुपययौ-१०.३०.४.१	लिट्	या प्रापणे-१०४९	परस्मैपदी
१०४.	समुपैति-३.५१.४.३	लट्	इण् गतौ-१०४५	परस्मैपदी
१०५.	सन्ति-१३.५५.१.२ ^{३६}	लट्	अस भुवि-१०६५	परस्मैपदी
१०६.	संदेहयति-११.१४.४.१	लट्	दुह प्रपूरणे-१०१४	परस्मैपदी
१०७.	स्तुवन्ति-१४.५.३.१	लट्	ष्टुञ् स्तुतौ-१०४३	परस्मैपदी
१०८.	स्वस्ति-१४.६२.२.२	लट्	अस भुवि-१०६५	परस्मैपदी
१०९.	हन्ति-२.३७.४.२	लट्	हन हिंसागत्योः-१०१२	परस्मैपदी

किरातार्जुनीयमहाकाव्यस्य अष्टादशसर्गे तिङन्तपदेषु अदादिगणान्तर्गते १०९ तिङन्तपदानि संप्राप्तानि सन्ति । सर्वेषां धातूनां संख्यार्थं च सूचितौ । अक्षरानुसारं सज्जितं तिङन्तपदानां सूचना किरातार्जुनीये कुत्र वर्तते सविशेषतया उल्लिखितमस्ति । अत्र अदादिगणान्तर्गतम् आतनेपदिधातवः द्वाविंशतिः (२२) , परस्मैपदिधातवः सप्ताशतिः (८७) व्यवहृताः सन्ति । लकाराणां प्रयोगे लट्लकारस्य (५४), लङ्लकारस्य (०१), लिट्लकारस्य (४३), लोट्लकारस्य (४), लुङ्लकारस्य (५), विधिलिङ्लकारस्य (०१), लृट्लकारस्य (०१) च व्यवहारः कृतो ऽस्ति । अदादिगणान्तर्गतानि तिङन्तपदानां प्रयोगे भारवेः स्वतन्त्रता परिलक्ष्यते नास्ति विद्वत्जनानां वैमत्यम् ।

परिशीलितग्रन्थाः

१. प्रजापति, अम्बालाल, किरातार्जुनीयम् प्रदीपिकाटीकायुतम्, वीरशासनम्, सुरत्-३, २०११।
२. परव, काशीनाथ पाण्डुरंग, दुर्गाप्रसाद, किरातार्जुनीयम्, चौखम्बा-संस्कृत-प्रतिष्ठान, दिल्ली, २०१०।
३. रेग्मी शेषराज शर्मा, किरातार्जुनीयम्, चौखम्बा-संस्कृत-भवन, वारीणसी, १९९९।
४. पाण्डेय, वावुराम, शास्त्री, प्रेमकृष्ण, किरातार्जुनीयम्, चौखम्बा सुरभारति प्रकाशन, वाराणसी, २०१०।
५. मिश्रः, हरेकान्त, बृहद्वातुकुसुमाकरः, चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, दिल्ली, २०११।
६. शर्मा, रामङ्ग, शर्मा, मालती, रूपचन्द्रिका, भारतीय विद्या प्रकाशन, वाराणसी, २००४।
७. महापात्र, गोपीनाथ, किरातार्जुनीयम् (ओडिआ), नालन्दा, विनोदविहारी, कटक, १९९६।

^{३६} -१३.५७.३.१ ।